

SOCIAL REALISM BETWEEN EUROPEITY AND DOGMA*Nicoleta Sălcudeanu**PhD, "Ghe. Șincai" Research Institute of the Romanian Academy, Tîrgu Mureș*

Abstract: Socialist realism or "jdanovism", as rightly defined by Sanda Cordoș, benefits itself of a certain kind of expressiveness and it can not be isolated from certain influences that fed it, nor of further influence. But, unlike the other European infiltration, it is a form of imposed cultural influence or, in the most optimistic case, "borrowed" through ideological channels. A somewhat forced synchronization. How fertile was it for the development of Romanian culture, we know: an aesthetic abortion, sterility of literary expressivity. On the other hand, an unfortunate consequence of this "synchrony" was the establishment of a relationship of brutal subordination of the writer towards the political power, he falling in a in cruel bondage to dogma.

Keywords: socialist realism, literature, ideology, culture, Europeanism

Literatura română postbelică pare să se prezinte ca o ruptură în cadența contrapunctului europeism-tradiționalism, cadență ce a ritmat continuu mișcarea cultural-ideologică românească. Întâi de toate, trebuie să precizăm că nu există simetrie în baleiajul culturii române între progresism și reacționarism. Modelul junimist este, poate, cel mai ilustrativ. Și anume, acela al inovației în tradiție. Nu este însă și singurul. Niciodată, decât poate în ipostazele sale extreme (v. avangardismul sau sămănătorismul), paradigma culturală nu s-a înfățișat în forme pure. Fenomenele nu pot fi privite separat. Există o dinamică subterană, o dialectică ce produce în final o formă de sincretism cultural. Întotdeauna aproape tradiționalismul s-a înfățișat cu striații inovaționale, iar inovația a prezentat mai mereu un element de prudență tradiționalistă. Imbricarea fondului cu forma a reprezentat mai întotdeauna respirația somatică a culturii române. Nu trebuie să uităm însă că o proporție semnificativă a creației culturale s-a bayat pe împrumut. Acesta nu este un fenomen pur românesc. De totdeauna culturile au fost permeabile între ele, nu au evoluat în mediu anaerob, ci au prezentat o rețea fină de capilare prin care influențele, împrumuturile respirau în voie. Literatura română nu putea fi o excepție.

De aceea, nici măcar paranteza comunistă n-a reprezentat decât o ipostază alambicată a aceleiași predispoziții mai mult sau mai puțin mefiente a schimbului cultural, cu accent pe împrumut. Chiar și "obsedantul deceniu", impropriu numit "proletcultism", definit de Sanda Cordoș, pe bună dreptate "jdanovism" (termen descinzând din coordonatele impuse, prin discursul său, de Jdanov, la 17 august 1934, la Primul Congres al Uniunii Scriitorilor Sovietici), este rezultatul unui schimb cultural întortochiat. După cum, cu extremă precizie, circumscrie ideea de proletcultism în opoziție cu "jdanovismul", tânăra cercetătoare atrage atenția asupra faptului că Proletcultul reprezintă un fenomen literar episodic în Rusia sovietică, devenit, în timp, o formă de disidență culturală, dezavuată chiar de ideologi: "...Lenin nu e dispus să crediteze nici Proletcultul, organizație culturală extrem de activă care își propune explicit să promoveze o cultură a proletariatului revoluționar prin conferințe, centre și ateliere artistice. Neînțelegerile ideologice dintre Lenin și A. A. Bogdanov,

doctrinarul Proletcultului, datează din 1909 când Lenin îl acuză pe Bogdanov că sub denumirea de «cultură proletară» promovează concepții reacționare»¹

Dacă urmărim rădăcinile avangardiste, cu puncte de iradiere în Elveția, Franța sau Italia, ale poeziei realist-socialiste, descoperim un paradox: acela că nici măcar “jdanovismul” impus de la Moscova nu este un fenomen spontan și nu e nici pe departe un tipar inaugural, o enclavă culturală. Paradoxal, “jdanovismul” românesc își trage seva din avangarda europeană, iar faptul este copios și acerbos demonstrat de studiul Sandei Cordoș. Spre deosebire însă de alte infiltrații europene, acesta este o formă de influență culturală impusă sau, în cel mai optimist caz, „împrumutată” pe canale ideologice. O sincronizare oarecum forțată. Cât de fertilă a fost ea pentru evoluția culturii românești, se știe: un raptus estetic, o sicitate a expresivității în plan literar. Pe de altă parte, o consecință nefastă a acestei “sincronii” a fost instaurarea unei relații de subordonare brutală a scriitorului față de puterea politică, acesta trezindu-se într-o cruntă vasalitate față de dogmă. Gustul estetic și libertatea interioară se resorb în structurile rigide ale unei poezii simpliste, rudimentare, schematice.

Există însă și o carieră surprinzătoare – s-ar putea spune – a expresivității „jdanovismului” cultural, și aceasta se petrece la nivelul receptării în timp. Peste ani, poezia realist-socialistă a suferit o mutație semnificativă. Poemele, proza vremii, citite azi, pot avea efecte surprinzătoare asupra receptorului, putând fi asimilate pe un portativ ce se întinde de la cheia umoristică involuntară, la cea a nostalgiei. Este evident că, așa cum a demonstrat Eugen Negrici² că există o expresivitate involuntară a scrierilor vechi fără intenții calofile, tot așa literatura, arta plastică, muzica etc. realist-socialiste sunt îmbibate cu un curcubeu întreg de expresivități.

În freatica sa însă, fenomenul este infinit mai complicat. Ideea de “criză a culturii”, pe care, cu sagacitate, tot Sanda Cordoș o definește, reprezintă, de fapt, o “temă occidentală” pe care, la o primă vedere, “cultura Europei răsăritene nu se arată, în general, preocupată să și-o însușească”, dar, precizează autoarea, “aceasta nu trebuie să ne îndemne să credem că Estul ar fi reprezentat, la răspântia dintre veacuri ori în deceniile ce vor urma, obrazul vesel al Europei și nici că problemele majore ale culturii apusene ar fi fost necunoscute în Răsărit. Dimpotrivă, atât cultura rusă, cât și cultura română sunt profund interesate de mișcarea culturală occidentală, indiferent dacă extrag de aici modele demne de transportat în propriul areal sau doar repere (neîndoielnic majore) cărora li se contrapune, într-o emulație negativă, spiritul național”. E vorba de disputa dintre fond și formă, de rezistența fondului la noi conținuturi pe care, totuși le vor apropria într-un târziu, chiar dacă distorsionat. “Îmbrăcând forme radicale sau proiectând coabitări pașnice, de natură sintetică (între specificul național și creația universală), aceste dezbateri sunt în măsură să stabilească vârsta culturilor și, mai ales, a literaturilor naționale în interiorul cărora sunt purtate. Literatura română și literatura rusă sunt literaturi tinere care încearcă – intrând în dialog cu modernitatea bazată pe o lungă și coerentă tradiție a literaturii occidentale – să-și configureze propria identitate”³. Desigur, influența occidentală a fost preluată, de către culturile tinere, într-o manieră eclectică, dar certamente “tehnic, teme, motive vor tranzita fără probleme, spre literatura Răsăritului; matricea însă, în care acestea se dezvoltă în Occident și care generează sentimentul finitudinii și chiar spectrul epuizării și al sterilității rămâne străină unor întemeietori care au o lume de construit”⁴. Un lucru extrem de important, subliniat de tânăra cercetătoare, reprezintă o contradicție: “aceste influențe occidentale vor precipita nu o dată în complexe culturale ce se vor întoarce contra

¹ Sanda Cordoș, *Literatura între revoluție și reacțiune. Problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX*, Ediția a II-a adăugită, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2003, pp. 61-62.

² Eugen Negrici, *Expresivitatea involuntară*, Cartea Românească, 1977.

³ Idem, p. 45.

⁴ Idem, p. 46.

modelelor”⁵. Pe această filieră sofisticată, până și “jdanovismul” reprezintă o astfel de tentativă de construire a unei identități culturale. Se știe cât de păguboasă, dar, dacă păstrăm o anume distanță, și o avem, epurată de orice fel de emoții, fenomenul poate fi privit mult mai relaxat. Tendința aproape unanimă este însă, și astăzi, aceea a unei negări vehemente, tranșante, aceea a „înfierării” indignate, a respingerii fenomenului ca pe o boală rușinoasă. Uităm că el nu poate fi negat, indiferent de cât de indignați am fi, și că face parte – vrem nu vrem – din istoria noastră culturală, cum și din istoria mare, deopotrivă.

O atitudine oarecum similară are și Monica Enache, într-un număr recent al „Observatorului Cultural”⁶. Într-un studiu consacrat realismului socialist în artele plastice, autoarea consideră, axiomatic, că acesta „nu poate fi considerat un stil sau un curent artistic, din moment ce nu i se pot defini o platformă pe teritoriul plastic, un fond de idei coagulate filozofic și o formă în acord cu acestea”. Însă cum l-am putea defini altfel, dat fiind că dispune de un curcubeu al expresivității ce îl decupează categoric de alte stiluri și curente? Este adevărat că „termenul va fi reinterpretat permanent, din ce în ce mai permisiv la nivel estetic, în funcție de nevoile politice de moment”, este adevărat că principala componentă a sa este pura propagandă. Ne putem întreba însă este aceasta singura formă de expresivitate ce abuzează de propagandă? Întrebare retorică. Autoarea recunoaște componenta estetică, dar o tratează din perspectiva unei alte paradigme, cea ideologică. În pofida acestor rezerve, este un studiu bine documentat ce contextualizează fenomenul la modul profesionist.

Un lucru cert e că literatura română a “obsedantului deceniu”, cum definește perioada Marin Preda, este, și ea, rezultatul unui fel anume de precipitări culturale transformată în complex, a unei predispoziții culturale europene preluate, anamorfozate într-atât încât să parvină la situația de inamic al modelului genuin.

BIBLIOGRAPHY:

Cordoș, Sanda, *Literatura între revoluție și reacțiune. Problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX*, Ediția a II-a adăugită, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2003.

Ornea, Zigu, *Formula sufletească a românului*, în *România literară*, nr. 1 / 10-16 ianuarie 2001, p. 9.

Negrici, Eugen, *Expresivitatea involuntară*, Cartea Românească, 1977.

⁵ Idem, p. 47.

⁶ Monica Enache, *Ce este realismul socialist?*, în *Observator Cultural*, nr. 805 / 13 ianuarie 2016.